

7. Бринцев О. В. Організаційно-правова форма юридичної особи: визначення поняття // Вісник Університету внутрішніх справ. — Х., 2000. — Вип. 12, ч. 1. — С. 84–86.
8. Деписов С. А. Антикоррупционные формы европейского права и проблемы их восприятия в России // Следователь. — 2006. — № 10. — С. 51–54.
9. Егорова П. А. Уголовная ответственность юридических лиц за коррупционные преступления // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 25–26.
10. Кальман О. Г. Кримінально-правова політика і проблеми протидії корупції в Україні // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжпар. наук. конф. / ДЮІ ЛДУВС МВС України. — 2006. — С. 61–67.
11. Кибальник А. Г. Ответственность в международном уголовном праве // Уголовное право. — 2003. — № 2. — С. 39–41.
12. Организованная преступность и коррупция в России (1997–1999) / В. П. Кудрявцев, В. В. Лупесев, А. В. Наумов // Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом. — М., 2000.
13. Павлипов А. Круг субъектов должностных преступлений требует уточнения // Российская юстиция. — 2001. — № 9. — С. 63–64.
14. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. — К.: Юрисконсульт, 2006. — 1048 с.
15. Тихий В. Підстава кримінальної відповідальності за повим кримінальним кодексом України // Вісник Конституційного Суду України. — 2002. — № 3. — С. 50–52.

УДК 343.224.1

Н. М. Мирошниченко

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІКОВОЇ НЕЗРІЛОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Дослідивши наукову літературу й судову практику, а також статистичні дані, можна зробити висновок, що в останні десятиліття збільшилася кількість підліткової злочинності. Так у 2001 р. — 15 919 осіб; 2002 р. — 20 104; 2003 р. — 21 111 неповнолітніх осіб було засуджено [1, 28]. Також зростає кількість суспільно небезпечних діянь, які вчиняються дітьми, підлітками, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Незважаючи на те, що проблема злочинності неповнолітніх з розумовою відсталістю була розглянута у наукових працях таких видатних учених у галузі кримінального права, кримінології та психології, як: В. Г. Павлов, В. М. Бурдін, Г. В. Назаренко, Р. І. Михеев, М. М. Коченов, О. Сапожнікова, Л. В. Борових, О. Д. Сітковська, Т. А. Власова, М. А. Калініна, М. С. Певзнер, та іншими дослідниками, слід зазначити, що на сучасному етапі ця проблема залишається недостатньо досліджуваною у вітчизняному кримінальному праві.

Метою дослідження є визначення правових наслідків встановлення у неповнолітніх осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, розумової відсталості, яка не пов'язана з психічними розладами.

Для визнання особи суб'єктом злочину потрібно встановити три обов'язкові ознаки: досягнення певного віку, осудність (або обмежену осудність), фізична

особа. У даній статті ми розглянемо такі ознаки, як осудність та вік кримінальної відповідальності, та їх взаємодію.

Проаналізувавши ст. ст. 18, 19 КК України, можна зробити висновок про те, що особа, яка досягла 16 років, а у виняткових випадках 14 років, і в момент вчинення суспільно небезпечного діяння усвідомлювала й (або) керувала своїми діями, підлягає кримінальній відповідальності. Однак зустрічаються й такі ситуації, коли підліток формально (по документах) досяг віку кримінальної відповідальності, але внаслідок певних відхилень, не пов'язаних із психічними захворюваннями, розладами, не міг повною мірою усвідомлювати свої дії і (або) керувати ними в момент вчинення злочину.

Так Кримінально-процесуальний кодекс України закріплює, що при провадженні досудового слідства та розгляді в суді справи про злочини неповнолітнього, крім інших обставин, необхідно з'ясувати: стан здоров'я та загального розвитку неповнолітнього. При наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з душевним захворюванням, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними [2, ст. 433]. Однак правові наслідки встановлення розумової відсталості у кодексі не закріплені, що є прогалиною у законодавстві України.

Для вирішення цієї проблеми ми проаналізували українське законодавство, наукову літературу, судову практику. І дійшли висновку, що це питання не врегульовано на законодавчому рівні. У науці кримінального права існує багато точок зору з цього приводу. Одні автори вважають, що такі неповнолітні є повністю осудними, а факт розумової відсталості належить до пом'якшуючих обставин. Друга група вчених вважає, що таких неповнолітніх слід визнавати обмежено осудними, а третя група відносить таких підлітків до неосудних. Слід зауважити, що, вирішуючи питання про кримінальну відповідальність, правозастосовчі органи використовують неофіційне тлумачення (коментарі до кримінального кодексу). Згідно з цими коментарями факт розумової відсталості належить до медичного критерію обмеженої осудності. Тому, як показує судова практика, таких неповнолітніх суд може визнати обмежено осудними. І внаслідок цього суд призначає або примусові заходи медичного характеру, або враховує даний факт тільки як пом'якшуючу обставину при призначенні покарання. Підтверджує цю думку приклад з судової практики. Так, «вироком Буринського районного суду Сумської області від 16 грудня 2002 р. неповнолітнього К.В. засуджено за ч. 2 ст. 121 КК України із застосуванням ст. 69 КК України до п'яти років позбавлення волі. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Сумської області вирок залишила без змін. У касаційній скарзі К.Т. просив судове рішення щодо К.В. скасувати, а справу повернути на новий судовий розгляд, посилаючись на невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи, оскільки ініціатором конфлікту був потерпілий, а також на те, що за станом здоров'я засуджений є обмежено осудним. Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України задовольнила касаційну скаргу, посилаючись на те, що на досудовому слідстві була проведена стаціонарна судово-психіатрична експертиза щодо

К.В. За її висновком, К.В. як при проведенні експертизи, так і в період, коли було вчинено злочин, не страждав на хронічне душевне захворювання, недоумство, тимчасовий розлад душевної діяльності або інший хворобливий стан, але виявляв ознаки легкої розумової відсталості і не був здатний повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. Суд дійшов висновку, що неповнолітній К.В. є обмежено осудним» [3, 162–163]. Ми з такими висновками не зовсім згодні.

Так, згідно зі ст. 20 КК України особа визнається обмежено осудною, якщо під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними [4, ст. 20]. Виходячи із цього, необхідно встановити критерії обмеженої осудності: медичний і юридичний. Юридичний, у свою чергу, поділяється на дві ознаки: вольову та інтелектуальну. Медичний означає наявність будь-якого психічного розладу в особі (різного роду психопатії, невротичні розлади, розлади особистості і т.п.). Вольовий вказує на здатність особи керувати повною мірою своїми діями (бездіяльністю) в момент здійснення злочину, а інтелектуальний на нездатність повною мірою усвідомлювати свої дії.

У наведеному вище прикладі дійсно присутній юридичний критерій обмеженої осудності, тому що особа не повною мірою усвідомлювала свої дії або в неповній мері керувала своїми діями під час вчинення злочину. Чого не можна сказати про медичний критерій. Для того щоб визнати особу обмежено осудною, обов'язково встановити два критерії, якщо хоча б один буде відсутній, тоді не можна говорити про обмежену осудність.

Встановлення наявності медичного критерію пов'язано з визначенням причин, з яких у підлітка з'явилися розумові відхилення. У доктрині кримінального права існують різні думки з приводу причин виникнення розумової відсталості, не пов'язаної із психічними захворюваннями. Так, наприклад, Г. В. Назаренко особливо підкреслює, що як причини відставання неповнолітнього в розумовому розвитку, що не пов'язане із психічними розладами, як правило, виступають сукупність дефіциту здоров'я з дефектами виховання [5, 135].

Т. А. Власова й М. С. Певзнер вважають, що відставання в розумовому розвитку можуть виникати внаслідок токсикозу або порушення харчування матері під час вагітності, у результаті легких травм під час пологів, дистрофії, дизентерії, перенесених дитиною в ранньому житті [6, 75].

У 1990-х роках у московських школах-інтернатах були проведені дослідження серед дітей-сиріт від 7 до 17 років, результати показали, що майже всі діти мають затримку у психічному розвитку. В 30 % затримка розвитку була легкою й майже не відрізнялася від звичайної педагогічної запущеності, а в 48 % затримка була більше виражена й відрізнялася зниженням рівня мислення й працездатності. Недорозвинення емоційно-потрібностної сфери, образного й абстрактного мислення в цілому з'явилися причиною поганої успішності [7, 146].

Узагальнивши вищесказане, слід відзначити, що причини відставання в розвитку підлітків можна поділити на дві групи: медичні (внаслідок певних за-

хворювань) і ті, які обумовлені впливом несприятливих соціальних і культурних факторів: неправильне виховання, педагогічна занедбаність, негативні соціальні й психогенні впливи.

Якщо судовою експертизою буде встановлено, що таке відставання пов'язане із психічними розладами, тоді можна говорити о наявності медичного критерію обмеженої осудності і внаслідок цього можна неповнолітнього визнати обмежено осудним. Що робити, якщо буде встановлено, що відставання у психічному розвитку не пов'язане із психічним розладом, а настає внаслідок, наприклад, педагогічної запущеності? У цьому випадку ми не зможемо встановити медичний критерій обмеженої осудності, а отже, такі неповнолітні будуть підлягати кримінальній відповідальності на загальних підставах, що не зовсім гуманно й не відповідає принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Поняття осудності пов'язане з віком кримінальної відповідальності. Розглянемо це на конкретному прикладі. Так, З., якому на момент вчинення злочину виповнилось 15 років, вчинив розбійний напад на громадянина П. Стаціонарною судово-психіатричною експертизою у З. була виявлена серйозна затримка психічного розвитку внаслідок перенесення ним під час пологів травми головного мозку, асфіксії й недоношеності, за рівнем загального розумового розвитку на момент обстеження він не відповідає паспортному віковому періоду, і вважається, що не досяг 14-літнього віку внаслідок інтелектуально-особистісної незрілості, недостатньої здатності до прогнозування й контролю на момент обстеження, тому під час вчинення суспільно небезпечного діяння не міг повною мірою усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Дана затримка не пов'язана із психічними захворюваннями. Формально всі ознаки суб'єкта присутні, однак виходячи з експертизи З. не досяг 14-літнього віку, а значить і не досяг віку кримінальної відповідальності. В даному випадку постає закономірне запитання, чи підлягає З. кримінальній відповідальності?

Вирішення цієї проблеми залежить від того, що треба розуміти під віком кримінальної відповідальності. У зв'язку з тим, що кримінальне законодавство не закріплює поняття віку, в науці кримінального права існують багато точок зору з цього приводу. Узагальнивши різноманітні наукові думки, ми зробили висновок, що вік буває двох видів. Так є «хронологічний (паспортний)» вік — це певний проміжок часу від народження і до моменту вчинення злочину (М. М. Коченов), також ще виділяють так званий «реальний (психофізичний)» вік — це біологічний період психофізіологічного розвитку особи (Р. І. Михеев). На нашу думку, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, слід враховувати як «паспортний», так і «реальний» вік. Під віком кримінальної відповідальності слід розуміти певний проміжок часу, який відповідає психофізичному розвитку неповнолітнього. Аналізуючи кримінальне законодавство України, можна зробити висновок, що, встановлюючи вікові межі кримінальної відповідальності у Кримінальному кодексі, законодавці враховували тільки «паспортний» вік. Однак в п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» зазначено, якщо є підстави вважати, що непов-

нолітній за своїм інтелектуальним розвитком не досяг віку (14, 16 або 18 років), який відповідає даним свідцтва про народження чи іншого документа, необхідно призначити психолого-психіатрично-педагогічну експертизу, за допомогою якої це можна підтвердити або спростувати. У разі підтвердження висновком експертизи наявності у неповнолітнього розумової чи психічної відсталості (не пов'язаної із психічним розладом) такого ступеня, за якого він за розвитком не відповідає віку, про який свідчать документи про народження, суд має поставити на розгляд питання щодо визнання неповнолітнього таким, що не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та можливе застосування примусових заходів виховного характеру [8, 15]. Виходячи з тієї постанови, притягуючи неповнолітню особу до кримінальної відповідальності, слід враховувати «реальний» вік. Однак постанова Пленуму Верховного Суду України не має обов'язкової сили, тому це положення на практиці не завжди застосовується.

Повертаючись до наведеного прикладу, неповнолітній З. буде підлягати кримінальній відповідальності і покаранню. Якщо застосовувати постанову Пленуму Верховного Суду, тоді З. можна призначити примусові заходи виховного характеру. На нашу думку, З. не можна притягати до кримінальної відповідальності, тому що він не досяг віку відповідальності, який встановлений ст. 22 КК України. До нього слід застосовувати певні міри виховного характеру. Тому пропонуємо внести зміни у Кримінальний кодекс України. Доповнити статтю таким змістом:

1. Не підлягає покаранню неповнолітній, який досяг віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, але внаслідок відставання у психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не міг повною мірою усвідомлювати фактичний характер або суспільну небезпеку своїх дій (бездіяльності) чи керувати ними. До таких осіб слід застосовувати примусові заходи виховного характеру.

2. Не підлягають кримінальній відповідальності неповнолітні, які досягли віку кримінальної відповідальності, але цей вік не відповідає психофізичному розвитку.

Також слід внести певні зміни у ст. 104 КК України, яка передбачає перелік примусових заходів виховного характеру. Цей перелік доповнити медико-соціальними заходами.

На наш погляд, до неповнолітніх, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння мали розумову відсталість, яка не пов'язана з психічними розладами, треба застосовувати такі заходи, які дозволяють тимчасово ізолювати неповнолітнього від його мікросередовища. Для цього необхідне створення особливої служби, завданням якої була б соціальна адаптація, ресоціалізація та реабілітація таких неповнолітніх.

Література

1. Вісник Верховного Суду України. — 2004. — № 4.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України (зі змін. і допов. на стан 1 січня 2006 р.) — Х.: Одесь, 2006. — 264 с.

3. Практика судів України з кримінальних справ 2001–2005 рр. / За ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса. — К.; Х.: Юрінком Інтер, 2005.
4. Кримінальний кодекс України (зі змін і допов. на стан 1 вересня 2008 р.). — Х.: Одиссей, 2008. — 312 с.
5. Пазаренко Г. В. Уголовно-релевантные психические состояния лиц, совершивших преступления и общественно опасные деяния. — М., 2001.
6. Власова Т. А., Певзнер М. С. Учителю о детях с отклонениями в развитии. — М., 1967.
7. Павлов В. Г. Субъект преступления. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001.
8. Вісник Верховного Суду України. — 2006. — № 7.

УДК 341.4:343.226

О. Л. Гуртовенко

РЕГУЛЮВАННЯ РИМСЬКИМ СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ПИТАНЬ ПРИМУСУ

Відповідно до ч. 1 ст. 151 Конституції України [1] і п. 2 ст. 13 і ст. 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» [2] Конституційний Суд України (далі — КСУ) дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Серед останніх робіт з цього питання слід відзначити дисертаційне дослідження Д. С. Терлецького «Конституційно-правове регулювання дії міжнародних договорів в Україні» [3].

КСУ за весь час його існування було дано лише один висновок про відповідність Конституції України міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Це висновок від 11 липня 2001 р. у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) [4].

Зазначеним висновком КСУ визнав Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. (далі — Статут і Суд відповідно), який вносився до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та ст. 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд... доповнює національні органи кримінальної юстиції».

Отже, неконституційним було визнано фундаментальний принцип Статуту — принцип додатковості. З часу появи зазначеного висновку з'явилися аналітичні дослідження щодо цього висновку, зокрема робота В. Манукяна [5]. На думку автора, заслуговують на увагу і є вірними два такі висновки.

Один із використаних КСУ аргументів неконституційності Статуту полягає в тому, що відповідно до підп. «а» п. 1 ст. 17 Статуту Суд приймає до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й з власної ініціативи, що, як відзначив КСУ, не передбачено Конституцією України. Цей аргумент